

บททดลองนำเสนอว่าด้วยประวัติชีวิตครอบครัว:
คนเล็ก ๆ กับวิธีการศึกษาแนวจุลประวัติศาสตร์ (Microhistory)*

ชาติชาย มุกสง*

บทคัดย่อ

บทความชิ้นนี้ ประสงค์จะนำเสนอการศึกษาประวัติศาสตร์แนวใหม่ที่มุ่งทำความเข้าใจและอธิบายหน่วยทางสังคมที่มีขนาดเล็กคือครอบครัว โดยใช้วิธีการศึกษาในเชิงประวัติศาสตร์บอกเล่า (Oral History) เป็นวิธีการค้นหาข้อมูลสำหรับการวิเคราะห์หลัก โดยใช้เรื่องเล่าประวัติชีวิตยายของผู้เขียนที่ได้เล่าและอัดเทปเสียงไว้ในวัย 85 ปีเป็นข้อมูลหลัก แล้วเสริมด้วยการสัมภาษณ์คนอื่น ๆ ในครอบครัว ประกอบกับ เรื่องเล่า ตำนาน ที่ถูกเล่าไหลเวียนอยู่ในครอบครัวและชุมชน และใช้ข้อมูลเอกสารรวมทั้งการทบทวนวรรณกรรมประกอบในขั้นตอนการวิเคราะห์

การศึกษานี้ต้องการแสดงให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจในชุมชนท้องถิ่นรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาในคาบสมุทรภาคใต้ผ่านประวัติชีวิตครอบครัวหนึ่งราว 3 ชั่วอายุคน โดยพยายามจะแสดงให้เห็นว่าการศึกษาในเชิงจุลประวัติศาสตร์ (Microhistory) ในระดับครอบครัวนั้น เป็นวิธีการศึกษาประวัติศาสตร์ที่สามารถทำให้คนธรรมดาสามัญสามารถเป็นองค์ประธาน (Subject) ของประวัติศาสตร์ได้ รวมทั้งช่วยให้เรื่องเล่าทางประวัติศาสตร์ได้ตระหนักถึงบทบาทของผู้คนเล็ก ๆ ที่ไม่เคยมีที่อยู่ที่ยืนในประวัติศาสตร์มาก่อน

อย่างไรก็ดีแล้วแต่ บทความชิ้นนี้มีได้มีเจตนาที่จะเสนอประวัติชีวิตครอบครัวเพียงอย่างเดียว แต่การพรรณนาวิเคราะห์ถึงประวัติศาสตร์ครอบครัวนั้น ก็ด้วยจุดมุ่งหมายที่จะแสดงให้เห็นว่าประวัติศาสตร์ส่วนย่อยจะช่วยอธิบายภาพใหญ่ของประวัติศาสตร์ให้ชัดเจน หรือสัมพันธ์กันได้อย่างไร ในขณะที่เดียวกันบริบทของชีวิตคนเล็ก ๆ เหล่านั้นก็สามารถให้ภาพประวัติศาสตร์สังคมที่มีชีวิตชีวาของการดำเนินชีวิตประจำวัน (Everyday life) ของมนุษย์ธรรมดาที่คล้ายคลึงกับคนอื่นทั่วไปในสังคมได้แจ่มชัดขึ้น ที่สำคัญคือไม่แห้งแล้งเหมือนการศึกษาประวัติศาสตร์ที่เป็นอยู่ ซึ่งเน้นแต่ภาพใหญ่และบุคคลสำคัญจนละเลยชีวิตของผู้คนจำนวนมากในสังคมไป

คำสำคัญ : จุลประวัติศาสตร์ (Microhistory), ประวัติชีวิตครอบครัว (Family History), ประวัติศาสตร์บอกเล่า (Oral History), การดำเนินชีวิตประจำวัน (Everyday life)

* บทความนี้ผู้เขียนขออุทิศให้แก่ นางวาด อุ่นเพ็ง ยายของผู้เขียนที่ได้เล่าเรื่องราวให้หลานได้บันทึกไว้ก่อนเสียชีวิตประมาณ 3 ปี และต้องขอขอบคุณแม่ของผู้เขียนที่ได้ให้ข้อมูลและอธิบายเพิ่มเติมในบางจุดที่ผู้เขียนเข้าใจไม่กระจ่าง และน้องสาวของผู้เขียน ลีชล มุกสงที่ช่วยอ่านและให้ความเห็น

* นักวิจัยอาวุโส สำนักวิจัยสังคมและสุขภาพ กระทรวงสาธารณสุข kchatichai@yahoo.com

คำขวัญประจำจังหวัด: “อัตลักษณ์” กับการสร้าง “จุดขาย”

ชนกพร พัวพัฒนกุล¹

บทคัดย่อ

คำขวัญประจำจังหวัดเป็นคำขวัญที่กำหนดขึ้น โดยนำเอกลักษณ์ที่มีศักยภาพในการท่องเที่ยวและทรัพยากรเพื่อการท่องเที่ยวของแต่ละจังหวัดมาพิจารณาเป็นคำขวัญ เพื่อสนับสนุนการท่องเที่ยวอย่างเป็นรูปธรรม คำขวัญประจำจังหวัดนี้ในระยะแรกเป็นการกำหนดขึ้นโดยคนกลุ่มหนึ่ง แต่ต่อมาได้กลายเป็นเครื่องมือสำคัญในการอธิบาย “ตัวตน” ของคนแต่ละท้องถิ่นในประเทศไทย และกลายเป็น เครื่องบ่งบอกถึง “เอกลักษณ์ ความภาคภูมิใจ และความโดดเด่น” ของแต่ละจังหวัดไปในที่สุด บทความเรื่อง คำขวัญประจำจังหวัด: “อัตลักษณ์” กับการสร้าง “จุดขาย” นี้ มุ่งศึกษาการสร้าง “ตัวตน” ผ่านเนื้อหาและภาษาที่ใช้ในการสร้างคำขวัญประจำจังหวัด ว่ามีกลวิธีอย่างไร และความสัมพันธ์กับอุดมการณ์ต่างๆ ในสังคมไทยอย่างไร

ความนำ

คำขวัญประจำจังหวัดเป็นคำขวัญที่แต่ละจังหวัดสร้างขึ้น เพื่อบ่งบอกถึงเอกลักษณ์ ความภาคภูมิใจ และความโดดเด่นที่มีอยู่ในแต่ละจังหวัด มักเป็นคำคล้องจอง สั้นๆ เพื่อให้จดจำง่าย นอกจากคำขวัญประจำจังหวัดแล้ว ปัจจุบันยังมีการแต่งคำขวัญประจำท้องถิ่นในส่วนย่อยลงไปอีก เช่น คำขวัญประจำอำเภอ เป็นต้น

เมื่อได้ก็ตามที่มีการแนะนำ เสนอข่าว หรือกล่าวถึงจังหวัดต่างๆ ในประเทศไทย คำขวัญประจำจังหวัดก็มักจะถูกหยิบยกขึ้นมาประกอบในการนำเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับจังหวัดนั้นๆ อยู่เสมอ ไม่ว่าจะเป็นในเอกสารแนะนำสถานที่ท่องเที่ยวจังหวัดต่างๆ ที่จัดทำโดยการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย เว็บไซต์ข้อมูลจังหวัดของกระทรวงมหาดไทย ข่าว บทความและคอลัมน์ในหนังสือพิมพ์ นิตยสาร ไปจนถึงรายการวิทยุและรายการโทรทัศน์ทั้งภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ แสดงให้เห็นว่าคำขวัญประจำจังหวัดได้กลายเป็นภาพแทนของความเป็น “จังหวัด” ในความรับรู้ของคนทั่วไปในปัจจุบันที่เป็นที่ยอมรับและใช้กันอย่างกว้างขวาง นอกจากนี้ยังได้กลายเป็นกรอบที่สำคัญประการหนึ่งในการวางแผนพัฒนาจังหวัดในด้านต่างๆ อีกด้วย

บทความนี้สนใจศึกษาวิเคราะห์เนื้อหาและภาษาของคำขวัญประจำจังหวัดทั้ง 75 จังหวัดในประเทศไทย¹ โดยมุ่งศึกษาการสร้าง “ความเป็นจังหวัด” ที่ “แตกต่าง” และ “ขายได้” ผ่านเนื้อหาและภาษาที่ใช้ในการสร้างคำขวัญประจำจังหวัด ว่ามีกลวิธีอย่างไรและมีอุดมการณ์อะไรอยู่เบื้องหลัง

ความหมายของคำขวัญประจำจังหวัด

สุดา กุศลสารทูล (2541: 2) อธิบายว่า คำขวัญประจำจังหวัดเป็นการใช้คำคล้องจองที่สั้น กระชับได้ใจความ แต่มีความหมายกว้างไกล สามารถสะท้อนจุดเด่น เอกลักษณ์ของจังหวัดนั้นๆ ได้เป็นอย่างดี ซึ่งทำให้ทราบถึงสิ่งน่าสนใจของจังหวัดที่บ่งบอกถึงขนบธรรมเนียมประเพณี วัฒนธรรม ความเป็นอยู่ของประชาชนในจังหวัดนั้นๆ นอกจากนี้ยังเป็นแหล่งข้อมูลเกี่ยวกับสถานที่ท่องเที่ยวภายในจังหวัดได้เป็นอย่างดี เช่น แหล่งท่องเที่ยวที่เป็น

¹ อาจารย์ประจำสาขาวิชาภาษาไทย คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล

¹ กรุงเทพมหานคร ไม่มีคำขวัญประจำจังหวัด แต่เขตต่าง ๆ ในกรุงเทพฯ มีคำขวัญเป็นของตัวเอง เช่น เขตบางพลัด มีคำขวัญว่า “พระแซกกล้ำค่า แข่งเรือพายเจ้าพระยา งามสง่าพระรามแปด”

พื้นที่แห่งอดีตพิเศษใน เรื่องของจัน ดารา

วรุณี อุดมศิลป์ *

บทคัดย่อ

เนื้อหาสำคัญใน เรื่องของจัน ดารา นวนิยายของอุษณา เพลิงธรรม เกี่ยวข้องกับ เพศวิถีของตัวละครซึ่งนำไปสู่การศึกษาเรื่องเพศสถานะหรือเรื่องการแสดงอำนาจของตัวละคร ชายเหนือตัวละครหญิงได้ด้วยแนวคิดปิตาธิปไตย

บทความนี้นำเสนอการศึกษา เรื่องของจัน ดารา ในแนวทางที่แตกต่างออกไป การวิเคราะห์ตัวบท (l'analyse textuelle) เพื่ออธิบายความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครกับสถานที่ที่สามารถชี้ให้เห็นว่า เพศหญิงเป็นเจ้าของสถานที่และเป็นฝ่ายครอบครองพื้นที่ในความสัมพันธ์ระหว่างชายกับหญิง พื้นที่ของอดีตพิเศษเป็นพื้นที่แห่งชีวิตขณะที่พื้นที่ของบุรุษเป็นพื้นที่แห่งความตาย ตัวละครหญิงซึ่งปรากฏเสมือนถูกกดขี่ทางเพศหรือตกเป็น "เบี้ยล่าง" ของเพศชาย นั้น ที่แท้แล้วกลับเป็นฝ่ายกำกับหรือกำหนดพฤติกรรมของตัวละครชายโดยตลอดทั้งเรื่อง ตัวละครชายหรือเทียบเท่าสร้างตัวตนและมีชีวิตอยู่ได้นั้น จำต้องอาศัยความสัมพันธ์กับเพศหญิง จึงนับว่าเป็นฝ่ายอยู่ภายใต้อำนาจของอดีตพิเศษ แม้จะดำเนินบทบาทจนถึงฉากปิดเรื่อง หากทว่าเมื่อปราศจากอดีตพิเศษแล้ว ตัวละครชายหรือเทียบเท่ากลับกลายเป็นคนไร้ชีวิต มีสภาพตายทั้งเป็น ปรากฏเหลือเพียงซากร่างที่มีเพียงลมหายใจเท่านั้น

การวิเคราะห์ตัวบทนวนิยายเรื่อง เรื่องของจัน ดารา ช่วยยืนยันว่า ตัวบทเป็น "พื้นที่" ซึ่งอาจใช้แนวทางในการอ่านและอธิบายแตกต่างกันได้แล้วแต่กรณี ตัวอย่างแนวทางอื่น ๆ ที่อาจนำมาใช้ในการวิจารณ์นวนิยายเรื่องนี้ ได้แก่ การวิเคราะห์กลวิธีการเล่าเรื่อง การศึกษาแนวคิดวิเคราะห์ หรือการอธิบายจากมุมมองศีลธรรม เป็นต้น

เรื่องของจัน ดารา นวนิยาย ของอุษณา เพลิงธรรม ซึ่งเป็นนามปากกาของประมุล อุณหภูมิจ มีเนื้อเรื่อง เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์ทางเพศของตัวละคร หากวิจารณ์นวนิยายเรื่องนี้ด้วยแนวคิดปิตาธิปไตย เรื่องเพศสถานะเป็นประเด็นที่อาจนำมาศึกษาควบคู่กับเรื่องเพศวิถีของตัวละครได้ เพื่อชี้ให้เห็นว่าตัวละครชายในนวนิยายเรื่องนี้แสดงอำนาจเป็นใหญ่ของเพศชายและกดขี่ข่มเหงหญิงให้ตกเป็นเบี้ยล่างทางเพศ บทความนี้มีได้โต้แย้ง การศึกษา เรื่องของจัน ดารา ด้วยแนวคิดดังกล่าว ทว่าเสนอแนวทางอื่นที่อาจเป็นเครื่องมือในการ "อ่าน" นวนิยายเรื่องนี้ของอุษณา เพลิงธรรม ได้เช่นกัน

บทความนี้มุ่งเน้นที่การวิเคราะห์ตัวบท (l'analyse textuelle) ของนวนิยายเรื่อง เรื่องของจัน ดารา ในประเด็นความสัมพันธ์ระหว่างตัวละครกับสถานที่ซึ่งจะแสดงให้เห็นโครงสร้างความหมายของนวนิยาย เพื่อชี้ให้เห็นว่า ในนวนิยายเรื่อง เรื่องของจัน ดารา เพศหญิงเป็นเจ้าของสถานที่และเป็นฝ่ายครอบครองพื้นที่ในความสัมพันธ์ระหว่างชายกับหญิง และพื้นที่ของอดีตพิเศษเป็นพื้นที่แห่งชีวิตขณะที่พื้นที่ของบุรุษเป็นพื้นที่

* อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาตะวันตก สาขาวิชาภาษาฝรั่งเศส คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

แห่งความตาย เมื่อปราศจากอดีตที่เพศแล้ว ตัวละครชายแม้ยังมีชีวิต มีลมหายใจอยู่ แต่ก็เปรียบเสมือนไร้ชีวิต กลายเป็นคนตายทั้งเป็น บทความตอนท้ายเสนอตัวอย่างการวิจารณ์นวนิยายเรื่องนี้ด้วยแนวทางอันหลากหลาย โดยสังเขป เช่น การศึกษากลวิธีการเล่าเรื่อง การประเมินคุณค่าเชิงศีลธรรม การอธิบายด้วยแนวจิตวิเคราะห์ เพื่อแสดงให้เห็นว่า ตัวบทของนวนิยายเองก็จัดเป็นพื้นที่หนึ่งของการวิจารณ์

ในบทความนี้ปรากฏคำใกล้เคียงกัน 2 คำ ซึ่งใช้ในบริบทแตกต่างกัน ได้แก่ "สถานที่" และ "พื้นที่" จึงขอกำหนดคำนิยามเพื่อความเข้าใจร่วมกันดังนี้ คำว่า "สถานที่" ใช้ระบุตำแหน่งแห่งหนหรือกำหนดบริเวณที่เกิดเหตุการณ์และให้ตัวละครปรากฏอยู่หรือแสดงการกระทำ มีลักษณะทางกายภาพที่ผู้ประพันธ์อาศัยการพรรณนาเพื่อนำเสนอเป็นภาพในจินตนาการของผู้อ่าน และผู้ประพันธ์อาจสมมติสถานที่ในนวนิยายขึ้นมาทั้งหมดหรืออ้างอิงกับสถานที่จริงในโลกภายนอกเรื่องแต่ง สถานที่ที่มีองค์ประกอบที่แบ่งแยกย่อยหรือจัดเรียงตามลำดับการนำเสนอได้ตามความสำคัญมากหรือน้อยแล้วแต่กรณี เช่น บ้านกับห้องต่างๆ ภายในบ้าน เป็นต้น ส่วนคำว่า "พื้นที่" ซึ่งให้เห็นการแสดงบทบาทของตัวละครในสถานที่เพื่อสร้างความหมายให้แก่ตัวบท¹

ข้อความทั้งหมดจากนวนิยายซึ่งนำมาประกอบบทความนี้คัดจาก อุษณา เพลิงธรรม, *เรื่องของจันดารา*, พิมพ์ครั้งที่ 6 (กรุงเทพฯ: แพรวล้านกพิมพ์, 2543) การอ้างอิงดังกล่าวจะกำกับด้วยเลขหน้าในวงเล็บต่อท้ายข้อความ และข้อความที่เน้นเป็นของผู้วิจัย

1. ภายในบ้านวิสนันท์ : สถานที่กับอดีตที่เพศ

กาสตง บาซลาร์ด (Gaston Bachelard) นักวิชาการชาวฝรั่งเศส ให้แนวคิดในการวิเคราะห์เรื่องสถานที่ไว้ในผลงานชื่อ *La poétique de l'espace* หรือ *ปรัชญาศาสตร์แห่งสถานที่*² บาซลาร์ดกล่าวถึงความสำคัญของบ้านในมิติสถานที่ไว้ว่า เราอาศัยภาพลักษณ์ของบ้านเป็นหนทางเข้าถึงจิตใจได้³ บาซลาร์ด อธิบายสืบเนื่องต่อมาว่า เมื่อรำลึกถึง "บ้าน" ถึง "ห้อง" เราก็เรียนรู้ที่จะ "พำนัก" อยู่ในจิตของเรา⁴ นั่นหมายความว่าบ้านเป็นสถานที่แห่งการรื้อฟื้นความทรงจำเพื่อรำลึกถึงอดีต ในส่วนที่เกี่ยวข้องกับการศึกษานวนิยาย ผอง-ปิแยร์ โกลเดนสไตน์ (Jean-Pierre Goldenstein) อธิบายว่า สถานที่ที่มีความสัมพันธ์กับกระบวนการสร้างบุคลิกลักษณะของตัวละคร กล่าวคือ สถานที่ที่มีอิทธิพลและหล่อหลอมให้ตัวละครเป็นเช่นนั้น⁵ การศึกษาเรื่องสถานที่ในนวนิยายจึงเป็นวิธีการหนึ่งที่จะช่วยให้ผู้อ่านเข้าใจวิถีชีวิตของตัวละครได้

นวนิยายเรื่อง *เรื่องของจันดารา* มีตัวละครเอกชื่อ จัน-ดารา เป็นผู้เล่าเรื่องราวย้อนหลังของตน จันรื้อฟื้นความทรงจำในอดีตตั้งแต่วัยเด็กและวัยรุ่นภายในรั้วบ้านวิสนันท์ ถ่ายทอดช่วงเวลาหนึ่งของวัยหนุ่มภายนอกอาณาเขตบ้านหลังนี้ รวมทั้งเล่าเหตุการณ์ซึ่งเกิดขึ้นภายหลังและดำเนินต่อมาจนถึงช่วงเวลาปัจจุบัน

¹ โปรดดูเพิ่มเติมใน Henri Mitterand, *Le regard et le signe. Poétique du roman réaliste et naturaliste* (Paris : Presses Universitaires de France, 1987), Chapitre 9 : Le roman et ses territoires. L'espace privé dans *Germinal* (Lieu, espace, territoire, pp.138-143) และ Anne Ubersfeld, *Lire le théâtre I* (Paris : Belin, 1996), Chapitre IV : Le théâtre et l'espace, pp.113-149.

² ส่วนแปลเป็นของผู้วิจัย

³ Gaston Bachelard, *La poétique de l'espace*, 6e édition (Paris : Quadrige / Presses Universitaires de France, 1994), p.18.

⁴ *Ibid.*, p.19.

⁵ ผอง-ปิแยร์ โกลเดนสไตน์, *การอ่านนวนิยาย*, แปลโดย วลัยยา วิวัฒน์ศรี, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2536), หน้า 178.

คนใต้พลัดถิ่นกับการทบทวนอัตลักษณ์

วิมลมาศ ปฤชากุล¹

บทคัดย่อ

บทความเรื่อง “คนใต้พลัดถิ่นกับการทบทวนอัตลักษณ์” มุ่งศึกษาปรากฏการณ์พลัดถิ่นในวรรณกรรมร่วมสมัยของภาคใต้ เพื่อวิเคราะห์ว่าปรากฏการณ์ดังกล่าวส่งผลอย่างไรต่ออัตลักษณ์ของคนเหล่านั้น ภาพตัวแทนคนใต้พลัดถิ่นถูกนำเสนอในวรรณกรรมของนักเขียนใต้มากอย่างเห็นได้ชัดในช่วงปลายทศวรรษที่ 2520 ถึงต้นทศวรรษที่ 2530 แรงผลักหรือวาทกรรมที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์นี้คือวาทกรรมการพัฒนาจากศูนย์กลางโดยมีรูปธรรมคือแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมในช่วงต้นทศวรรษที่ 2520 นั้นเน้นการพัฒนาชนบทโดยไม่ได้มุ่งมองความต้องการของชนบทอย่างแท้จริง ภาพตัวแทนของคนใต้พลัดถิ่นในวรรณกรรมจึงเป็นเสมือนภาพฟ้องร้องถึงความล้มเหลวของการพัฒนาดังกล่าวในมุมมองของตัวบทวรรณกรรม

การพลัดถิ่นทำให้คนใต้ในวรรณกรรมเกิดความรู้สึกแปลกแยกทั้งจากคนในพื้นที่เดียวกันและคนในพื้นที่มาตุภูมิ จนก่อให้เกิดการลี้ภัย สงสัย ตั้งคำถามและทบทวนอัตลักษณ์ของตนว่าเป็นใครกันแน่ระหว่างคนท้องถิ่นใต้หรือคนเมืองหลวง อย่างไรก็ตาม ความลี้ภัย สงสัย และตั้งคำถามเหล่านี้ก็นำมาสู่การเกิดอัตลักษณ์ใหม่ของคนใต้พลัดถิ่น นั่นคือการผสมผสานระหว่างอัตลักษณ์ท้องถิ่นดั้งเดิมในลักษณะของการโหยหาอดีตและการกักเก็บไว้ในจินตนาการในรูปแบบของอดีตที่ถูกแช่แข็งเอาไว้เหนือความเปลี่ยนแปลง และผสมผสานกับอัตลักษณ์ของความเป็นคนเมืองสมัยใหม่ที่นิยมวัตถุ ความทันสมัยสะดวกสบาย พื้นที่ของอัตลักษณ์คนใต้พลัดถิ่นจึงเป็นพื้นที่ตรงกลางที่อยู่ระหว่างความเป็น “คนเมืองหลวง” และ ความเป็น “คนใต้” อัตลักษณ์ทั้งสองเลื่อนไหลและแปรเปลี่ยนไปตามตำแหน่งสถานการณ์ และบริบทแวดล้อม

ปรากฏการณ์คนพลัดถิ่น (diaspora) เกิดขึ้นในสังคมโลกมาตั้งแต่อดีต และทวีความเข้มข้นมากขึ้นเรื่อยๆ จนปัจจุบัน เหตุเกิดจากโลกในยุคโลกาภิวัตน์ที่เปลี่ยนแปลงไปทั้งจากระบบทุนนิยม และเทคโนโลยี โดยเฉพาะเทคโนโลยีด้านการสื่อสารและการคมนาคมที่ทำให้ผู้คนสามารถปฏิสัมพันธ์กันได้สะดวกและรวดเร็วขึ้นกว่ายุคที่ผ่านมา คนจำนวนไม่น้อยที่เดินทางออกจากมาตุภูมิไปตั้งถิ่นฐาน ณ แหล่งอื่น ด้วยเหตุผลสลับซับซ้อนที่ทำให้คนเหล่านั้นกลายเป็นคนพลัดถิ่นไม่ว่าจะเป็นเรื่องการเมือง ศาสนา การค้า การทำงาน หรือการศึกษา ปรากฏการณ์เช่นนี้เกิดขึ้นในทุกภูมิภาคทั่วโลก รวมทั้งประเทศไทยที่เกิดการอพยพของคนในภูมิภาคต่างๆ ทั้งเหนือ อีสาน ตะวันตก ตะวันออกหรือใต้ เข้าสู่เมืองหลวง จึงไม่ใช่เรื่องน่าแปลกใจที่ในช่วงเทศกาลคืนมหาชนใต้หลังไหลเดินทางกลับบ้านเกิดในชนบท จนก่อให้เกิดความเสียหายต่อชีวิตและทรัพย์สิน และกลายเป็นปัญหาที่รัฐบาลต้องทุ่มเทงบประมาณจำนวนไม่น้อยเพื่อแก้ไขในแต่ละปี

ภาคใต้ก็เป็นภูมิภาคหนึ่งที่มีผู้คนอพยพเข้ามาในเมืองหลวงอย่างต่อเนื่องก่อให้เกิดคนใต้พลัดถิ่นจำนวนมาก ปรากฏการณ์เช่นนี้นอกจากเราพบเห็นได้จากกรณีการเกิดขึ้นของชุมชนคนใต้หลายๆแห่งทั่วกรุงเทพฯ (เช่น พรานนก ปัฐ

¹ อาจารย์ประจำภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

วิกรณ์ คลองจั่น รามคำแหง) ทั้งยังเห็นได้จากการเกิดขึ้นของสมาคมชาวปักขีใต้ การจัดงานเทศกาลทำบุญเดือนสิบ²ตามวัดต่างๆ ที่มีชุมชนชาวใต้รวมตัวกันอยู่ เช่น วัดนาคกลาง (ย่านพรานนก) วัดปากบึง (ย่านร่มเกล้า) หรือการจัดงานเลี้ยงสังสรรค์ของชาวใต้ซึ่งมาจากจังหวัดต่างๆ ที่จัดขึ้นอย่างต่อเนื่องทุกปี เช่น งานพัทลุงสามัคคี งานระโนดสังสรรค์ (อำเภอหนึ่งในจังหวัดสงขลา) เป็นต้น

ปรากฏการณ์คนใต้พลัดถิ่นเหล่านั้นนอกจากปรากฏตามสื่อต่างๆ ที่พบเห็นได้ทั่วไปแล้ว ยังปรากฏในงานวรรณกรรมอีกด้วย แม้ว่าการพลัดถิ่นของคนใต้ในวรรณกรรมจะเป็นเพียงภาพตัวแทน (representation) แต่ภาพตัวแทนนี้ย่อมสำคัญในฐานะมโนทัศน์ (conceptualization) ซึ่งถูกใช้เป็นกรอบในการกำหนดสถานภาพ หน้าที่ความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ตลอดจนพฤติกรรมทางสังคมอื่นๆ ของคนใต้ พร้อมกันนั้นก็ยังเป็นตัวกำหนดลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างคนใต้ หรือคนใต้กับ "คนอื่น" อีกด้วย

ภาพตัวแทนคนใต้พลัดถิ่นที่ปรากฏในบทความนี้เป็นการศึกษาเรื่องสั้นและนวนิยายของนักเขียนที่มีภูมิสำเนาอยู่ใน 3 จังหวัดรอบลุ่มทะเลสาบสงขลาได้แก่จังหวัดพัทลุง สงขลา และนครศรีธรรมราช ซึ่งจะใช้เป็นภาพตัวแทนของคนใต้พลัดถิ่นในบริเวณดังกล่าวข้างต้น ปรากฏการณ์คนใต้พลัดถิ่นจะส่งผลอย่างไรต่ออัตลักษณ์ของคนเหล่านั้นบ้าง เป็นคำถามที่บทความนี้สนใจค้นหา

อัตลักษณ์ (identity) เป็นความรู้สึกนึกคิดที่บุคคลให้นิยามตนเอง ซึ่งเกิดจากการปฏิสังสรรค์ระหว่างตัวเรากับคนอื่น โดยผ่านการมองตนเอง (subject) และการที่คนอื่นมองเรา (object) ในขณะเดียวกันสำนึกในอัตลักษณ์ก็จะกลายเป็นสิ่งกำหนดการแสดงออกและความรู้สึกนึกคิดของคนเราด้วยเช่นกัน (Ross Poole, 1999: 61) อัตลักษณ์ไม่ใช่สิ่งที่แน่นอนตายตัวและจะสืบทอดหรือเปลี่ยนแปลงไปอย่างไรย่อมขึ้นอยู่กับความเคลื่อนไหวเปลี่ยนแปลงของบริบทความสัมพันธ์ทางสังคม

การพลัดถิ่นจึงเป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์อย่างไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ เพราะคำถามเกี่ยวกับอัตลักษณ์มักปรากฏขึ้นเสมอเมื่อเกิดความลังเล สงสัยต่อความจริงแท้ของอดีต หรือความสับสนวุ่นวายในช่วงเปลี่ยนผ่านของช่วงเวลาในชีวิต จนต้องตั้งคำถามว่า เราเป็นใคร เป็นพวกเดียวกับใคร และยืนอยู่ตรงตำแหน่งแห่งที่ใดในสังคมนั้นๆ

ภาวะจำยอมแห่งการพลัดถิ่น

คนใต้พลัดถิ่นในวรรณกรรมล้วนเป็นกลุ่มคนที่ตกอยู่ภายใต้ภาวะแห่งการจำยอมของการเดินทางออกจากบ้านเกิด แต่ภาวะจำยอมในที่นี้มิได้หมายความว่า เป็นภาวะจำยอมที่เกิดจากการบังคับทางตรงโดยการใช้อำนาจทางการเมืองหรืออำนาจรัฐให้ออกจากพื้นที่ (เช่น ชาวยิว หรือ ชาวปาเลสไตน์) แต่เป็นภาวะจำยอมที่เกิดจากการใช้อำนาจรัฐทางอ้อม การพัฒนาที่ไม่ก่อให้เกิดโอกาสอันเท่าเทียมสร้างความขาดแคลนปัจจัยขั้นพื้นฐานให้แก่ท้องถิ่น ขณะเดียวกันวาทกรรมบริโภคนิยมที่รุกเข้าไปสู่วิถีท้องถิ่น และทัศนคติแบบสมัยใหม่ที่ผ่านการศึกษาและสื่อสารมวลชนเข้ามายังผลให้ความต้องการของท้องถิ่นเกิดขึ้นบนฐานที่ทรัพยากรในท้องถิ่นไม่สามารถตอบสนองให้ได้ การเดินทางออกจากท้องถิ่นเพื่อมุ่งแสวงหาโอกาสที่ดีกว่าของชีวิตทั้งด้านการเงิน การงาน หรือการศึกษา จึงดูเหมือนเป็นทางออกที่ดีที่สุดของคนในท้องถิ่น ในสถานการณ์เช่นนี้ ชุมชนเมือง โดยเฉพาะเมืองหลวงจะเป็นคำตอบที่ทุกคนล้วนให้ความสำคัญ

การคมนาคมที่สะดวกสบายจึงเปรียบเสมือนสายพานที่นำพาคนท้องถิ่นออกไปจากถิ่นฐาน ดังภาพที่ปรากฏในเรื่องสั้นรถไฟที่ผ่านเลย ของไพฑูรย์ รัญญา เป็นภาพของรถไฟที่นำหนุ่มสาวเดินทางจากท้องถิ่นที่ไม่อาจหล่อเลี้ยงชีวิตของคนในหมู่บ้านด้วยการเกษตรแบบดั้งเดิมได้อีกต่อไป ความยากไร้ได้ผลักดันให้พวกเขาเดินทางด้วยความหวังไปเมืองใหญ่ที่คิดฝันกันว่าจะสร้างโอกาสให้พวกเขาได้มากกว่าบ้านเกิด ดังตอนหนึ่งว่า "เด็กหนุ่มสาวจาก

² งานทำบุญเดือนสิบเป็นงานบุญที่สำคัญอย่างยิ่งของชาวภาคใต้ซึ่งจัดขึ้นเพื่ออุทิศบุญ/กุศลให้บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว ถือเป็นงานรวมญาติที่ชาวใต้มักมารวมตัวกัน